

процесуальний мікроденотат репрезентують такі фразеологізми:

- фразеологізми, які виражають **байдужість**: *серце спить, серце скам'яніло, серце мовчить, зачерствіло, серце, руки опустилися, не горіти і не куритися, дивитися не далі свого носа, і у вус не думи, ні знюбить ні гріє: Сидітиме собі Сава в теплі та добрі й у вус не думиме* (С. Чорнобривець);
- фразеологізми, які виражають **нерішучість, розгубленість**: *одур бере, піджимати хвіст, поринути в себе, переступати з ноги на ногу: З кожним його словом дівчина все більше дивувалася і вже розгублено переміналася з ноги на ногу* (П. Панч).

Перехідний психоемоційний стан показує перехід з позитивного в негативний чи навпаки, що може як підносити активність організму, так і пригнічувати його функції. Відповідно його вираження може бути як активним, так і пасивним. За денотативним значенням вирізняємо такі фразеологічні одиниці:

- фразеологізми, які виражають **заспокоєння**: *серце переболіло, перетліти душею, відтанути серцем, спочивати на лаврах, як на світ народитися, серце стигне, серце угамувалося, у голові просвітліло, взяти себе в руки, володіти собою, перемінити гнів на милість: Городиський гордо кивне головою на знак, що перемінив гнів на милість* (І. Франко);
- фразеологізми, які виражають **здивування**: *дивитися як баран на нові ворота, диву даватися, дивитися великими очима, як холодною водою обдати, роззявляти рота, робити великі очі: Іноді аж диву дається* [Свирид Яковлевич], *як його Настечка справляється з усім* (М. Стельмах).

У структуру фразеологізмів, які відтворюють процесуальний денотат, що сприймається як стан, на основі прямого чи переносного значення покладено вираження зовнішньої чи внутрішньої реакції організму на певний психоемоційний стан. Наприклад: *цокотіти зубами* (боятися) – вираження зовнішніх ознак реакції організму на психоемоційний стан страху, *відтанути серцем* (заспокоїтися) – вираження внутрішніх ознак реакції організму при заспокоєнні, *огорнуло душу туюго* (засумувати) – вираження внутрішніх ознак психоемоційного стану суму.

Фразеологічні одиниці психоемоційного стану є співвідносними із будовою словосполучень, а також трапляються конструкції типу речень. Найчастіше компоненти фразеологізмів такої семантики, що мають будову словосполучення, поєднані сурядним чи підрядним зв'язком: *ні холодно ні жарко; ні знюбить ні гріє; аж жижики сіпає; на дибки ставати; дивитися не далі свого носа; шипіло в серце*. Головним словом найчастіше виступає дієслово, яке переважно узгоджується з іменником, займенником: *тишити самолюбство, радіти душею, приймати на себе*.

Фразеологізми, що мають форму речення, можуть являти собою повідомлення, що й виступає реченням, або називати певне явище і входити до складу речення як його член. Наприклад: *Заграло серце у вівчарів, заблякли віці, учувиш нашу* (М. Коцюбинський) – тут фразеологізм *заграло серце* творить головну структуру речення; *Пиши мені хоч кілька слів щодня, а то я забуду свою обцянку держати себе в руках і зовсім скисну* (М. Коцюбинський) – фразеологізм *держати себе в руках* входить до складу речення.

Отже, ставлення до дійсності відображається в мозку та виявляється у вигляді різних психоемоційних станів, які мають зовнішні та внутрішні форми вираження. У ракурсі дослідження онтологічної природи найменувань таких процесуальних мікроденотатів виокремлюємо фразеологічні одиниці, що репрезентують позитивні, не-

гативні, нейтральні, перехідні психоемоційні стани. Перспективним є вивчення структурно-семантичних і стилістичних чинників цих мовних засобів.

1. Авксент'єв Л.Г. Сучасна українська мова: Фразеологія. Л.Г. Авксент'єв. – Х.: Вища школа, 1988. – 134 с.
2. Вартанян Г.А. Емоції і поведінку / Г.А. Вартанян, Е.С. Петров. – Л.: Основа, 1989. – 344 с.
3. Голянич М.І. Внутрішня форма слова і дискурс: монографія / М.І. Голянич. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 296 с.
4. Гулянюк Н. Ситуація як денотат речення-висловлення / Н. Гулянюк, О. Кульбаська // Семантика мови і тексту. Матеріали IX Міжнародної наукової конференції. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2006. – С. 60–63.
5. Єрмоленко С.Я. Українська мова. Короткий глумачий словник лінгвістичних термінів / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бибик, О.Г. Тодор. – К.: Либідь, 2001. – 220 с.
6. Іваницька Н.Б. Співвідношення дієслівних найменувань процесуальних денотатів в українській та англійській мовах / Н.Б. Іваницька // Українська мова. – 2007. – № 3. – С. 44–51.
7. Іваницька Н.Л. Повнозначне слово у його проєкції на денотат / Н.Л. Іваницька // Українська мова. – 2006. – № 3. – С. 48–57.
8. Каленич В.М. Семантика одновалентних дієслівних прокатів стану / В.М. Каленич // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. 36. наук. прац. Вип. 13. – Рівне: РДГУ, 2005. – С. 102–105.
9. Кононенко В.І. Мова. Культура. Стиль. 36. статей / В.І. Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 460 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Підручник / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2003. – 712 с.
11. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови / Л.Г. Скрипник. – К.: Наук. думка, 1973. – 280 с.
12. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови / В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
13. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – К.: Українська енциклопедія, 2004. – 824 с.
14. Фразеологічний словник української мови: В 2-х т. / Уклад В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.О. Винник та ін. – К.: Наукова думка, 1993.

ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ЯК УМОВА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ РАДЯНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Калиновська Оксана

У сучасних мовознавчих дослідженнях виразно простежується увага до взаємодії таких складних феноменів, як мова та ідеологія. У працях вітчизняних і зарубіжних мовознавців стверджується думка про те, що ідеологія виступає одним із факторів соціального розвитку суспільства, відіграє значну роль у формуванні ціннісних орієнтирів певних соціальних груп [13], впливає на розвиток й функціонування мовної системи, зокрема її лексико-семантичного рівня, а також відображається в семантичній структурі значення лексичних одиниць [10]. Вагомим є внесок у вивчення взаємовідношення мова-ідеологія німецьких вчених К. Кесслера, А. Норберта, В. Шмідта, в роботах яких аналізуються варіювання політичної лексики німецької мови з позицій різних мовних практик, зумовлених різними ідеологіями у ФРН й НДР. Саме В. Шмідтові належить поняття “ідеологічно зумовленої семантики”, яке дослідник вводить для семантичного протиставлення слів за соціально-ідеологічними ознаками.

В українському мовознавстві дана проблематика досліджується в різних напрямках: в соціолінгвістичному (Д. Масенко, О. Сербенська), у функціонально-дискурсивному (О. Зарецький, К. Серажим, Г. Яворська), в лексико-семантичному (Т. Весна, Г. Мінчак). У російському мовознавстві в різні роки зазначеній темі приділяли увагу М. Селищев, Р. Будагов, В. Говердовський, О. Голованський, Ю. Дешерієв, Т. Крючкова, Н. Купіна, І. Стернін, Д. Шмельов, А. Чудінов, О. Шейгал та інші, в польському мовознавстві – А. Вежицька, М. Гловіньський.

У лінгвістичних дослідженнях ідеологія визначається як система принципів, яка лежить в основі колективних знань і вмінь, базована на колективних (групових) цінностях. Ідеологія “зумовлює стратегії, риторичні прийоми, імплікації, пресупозиції й тематичну структуру дискурсу” [19, с.10].

Особлива роль належить ідеології в організації тоталітарного дискурсу. Тоталітарні режими XX століття передусім режими ідеологічні, “породжені ідеологією, підпорядковані їй та існують завдяки їй” [1, с.402]. Побудова тоталітарного суспільства не можлива “без задіяння мовних механізмів” [11, с.7]. У соціально філософських працях тоталітарна ідеологія визначається не як система соціальних поглядів та орієнтирів, а як “знаряддя для залучення людей до процесу тоталітарної організації суспільства” [2, с.8]. Тоталітарна влада прагне замінити всі форми свідомості ідеологією (політичною міфологією), котра є найефективнішим засобом формування однастайності думок, “впливу на колективне несвідоме, найбільш глибинну, неконтрольовану частину людської душі” [14, с.32]. Тому в умовах тоталітаризму мова використовується як потужний засіб ідеологічного впливу: з одного боку, тоталітарна влада насаджує відповідний лексикон, в якому домінують ідеолексеми, з другого, – бореться проти будь-якого іншого способу висловлювання. В такий спосіб встановлюється мовний стандарт у суспільній комунікації, в утвердженні якого колосальну роль відіграють всі види засобів масової інформації [17]. В умовах насаджування тоталітарної ідеології мова зазнає цілеспрямованих “семантичних переколювань” (трансформацій), створюється своєрідний соціолінгвістичний експеримент над мовою й в мові [20].

У мовознавчій літературі радянський політичний дискурс (складовою частиною якого є український політичний дискурс) характеризується як ідеологічний і визначається як “набір стереотипних, позбавлених реальної змісту фраз”, “словесний ритуальний обряд” [3]. Йдеться насамперед про семантичні ознаки текстів політичного дискурсу, про його “нульову семантику”.

Трансформація семантики лексичних одиниць в умовах ідеологічного контексту тоталітарного дискурсу як предмет дослідження й досі залишається актуальною для вітчизняного мовознавства. Не претендуючи на вичерпність розгляду запропонованої теми, в рамках даної статті зупинимось на актуалізованих в системі українського радянського політичного дискурсу (далі – УРПД) моделях лексичної сполучуваності, які формують той ідеологічний мікроконтекст, в рамках якого відбуваються лексико-семантичні трансформації в системі УРПД.

Джерельною базою дослідження є тексти документів Комуністичної партії Радянського Союзу та Комуністичної партії України 70-х років XX століття [9] як основних текстів-матриць радянської суспільної комунікації [15].

У лінгвістичних дослідженнях вже усталилась думка про те, що особливою характеристикою семантичного простору політичного дискурсу є соціально-ідеологічна оцінність. М. Гловіньський, описуючи семантику новомови, зазначав: “Іноді несуттєво що дане слово означає, однак суттєво те, які кваліфікатори з ним пов’язані (доб-

рий/поганий, наш/чужий, прогресивний/реакційний тощо)” [12, с.164].

Ідеологічна оцінність представлена ідеологічно маркованими одиницями передусім лексико-семантичного рівня мови (вони становлять “основні блоки ідеологем і міфологем” [12]), пов’язаних між собою жорсткими умовами дистрибуції, аналіз якої дозволяє виділити моделі лексичної сполучуваності і в системі УРПД розглядати їх як вияв мікроконтексту, в межах якого відбуваються процеси семантичних трансформацій. З аналізу моделей сполучуваності постають моделі сприйняття дійсності, відповідні категорії мислення, узагальнена єдина точка зору на світ в свідомості тоталітарного суспільства.

На основі аналізу синтагматично-парадигматичних відношень виділяємо такі типи сполучувальних моделей: атрибутивно-субстантивну A+S (послання іменника із залежним прикметником або означальним, присвійним займенником) та субстантивно-субстантивну S+S (послання двох іменників).

За типом сполучуваності найчастотнішою є модель A+S (атрибутивно-субстантивна). У структурі УРПД дана модель є базовою, оскільки за нею вибудовано ідеологічно і соціально оцінний контекст УРПД в дихотомічних парах (свій/чужий, правильний/неправильний, хороший/поганий, прогресивний/реакційний тощо), всі ключові поняття (ідеологеми) радянського політичного дискурсу: *комуністична партія, радянська держава, радянська дійсність, соціалістична власність, комуністичне будівництво* тощо. Найживішими в цій моделі є атрибути ідеологічного змісту: *радянський, соціалістичний, комуністичний, революційний, ленінський, пролетарський, більшовицький, колгоспний, робітничий, селянський, трудовий* з виразною позитивною оцінністю й *буржуазний, націоналістичний, реакційний, ревізійністський, імперіалістичний* – з негативною оцінністю. Простеживши сполучуваність ідеологічних атрибутів, а також частоту вживання, можемо визначити спектр ідеологізованих значень. Найчастотніші атрибути *радянський, соціалістичний, комуністичний, революційний* сполучаються з іменниками таких лексико-тематичних груп: суспільно-політичні терміни (*партія, суспільство, суспільні відносини, зовнішня політика, народ, держава, революція*); абстрактні поняття (*віра, думка, свідомість, підхід, напрям, завдання, ставлення, активність, результат*); назви загальнолюдських цінностей (*честь, мораль, совість, оптимізм, патріотизм*).

Найширший спектр лексичної сполучуваності серед названих ідеологічних атрибутів становить атрибут *радянський*. (Частотність вживання – 41 на 2000 повнозначних слів). Крім зазначених лексико-тематичних груп, даний атрибут становить тісну сполучуваність з назвами: часових проміжків (*час, епоха*); просторових понять: (*країна, міста, села, селища*); збірних понять (*люди, діти, колектив*); осіб за родом діяльності (*інженери, винахідники, артисти, працівники літератури і мистецтва, працівники преси*).

У сполученні з атрибутом *соціалістичний* (частотність – 32) найуживанішою є тематична група на позначення понять, пов’язаних з виробничими і трудовими процесами: *соціалістична власність, соціалістичне господарство, соціалістична економіка, соціалістичне змагання*.

Атрибут *комуністичний* (частотність – 29) найчастотнішу сполучуваність виявляє з назвами загальнолюдських цінностей: *мораль, совість, переконання, спрямованість, свідомість*.

Лексема *революційний* (частотність – 21) найширший спектр сполучуваності становить зі словами, що мають значення дії, руху: *перетворення, рух, дія, зміна, сила, завоювання*.

Атрибути в моделі A+S виступають важливими транспонентами семантики слів. За поняттями, важливими для тоталітарного режиму, закріплюється постійна ідеологічна характеристика. Така особливість лексико-семантичних зв'язків приводить до своєрідної "спеціалізації" слова вживатися в чітко вираженому ідеологічному контексті, результатом чого є лексико-семантична трансформація – поява ідеологічно-оцінної конотації. В умовах такого ідеологізованого контексту семантичної трансформації зазнали передусім назви морально-етичних категорій. Так лексеми "совість", "честь", "мораль", творячи тісну семантичну сполучуваність з ідеолексемами, набували класово-партійного, ідеологічно конотованого значення: "комуністична мораль", "робітнича честь", "пролетарська совість", яке закріплювалось і в лексикографічних працях, формуючи загальномовну норму. У "Словнику української мови" ілюстрацією до значення "який незмінно дотримується чого-небудь, не зраджує" слова "вірний" подано: "вірна заповітам Леніна, Комуністична партія Радянського Союзу розглядає будівництво комунізму в нашій країні як своє велике інтернаціональне завдання" [16]. Значення слова "вірність" "власність за значенням вірний" проілюстровано таким прикладом: "вірність революційному духові марксизму була головною особливістю Комінтерну" [16]. До слова "чесний" у значенні "який відзначається високими моральними якостями" подано приклад зі Статуту КПРС: "Член партії повинен бути правдивим і чесним перед партією і народом" [16].

Атрибутивно-субстантивна модель може виступати в розширеному структурному варіанті A+A+S (за рахунок введення ще одного означення): *виришальний стратегічний напрям, ефективне цілеспрямоване вивчення, головна першочергова справа, політична трудова активність, сучасна історична епоха*. У даній моделі додатковим компонентом часто виступає атрибут емоційно-експресивного характеру: *нові величні діла, священна народна пам'ять, знаменний ленінський ювілей, славні трудові подвиги, ювілейна трудова вахта, непорушна братерська єдність, непохитна ідейна переконаність*. Експресивність другого означення може підсилюватися за рахунок використання словотвірних засобів: префіксів най-, все-: *найглибші революційні перетворення, найважливіше історичне завдання, всесвітній історичний розвиток*. Такі атрибутивні багатокомпонентні словосполучення "подвійної експресії" не несуть смислового навантаження і в системі УРІД виконують лише знаково-ритуальну функцію.

У моделі A+S атрибут може бути виражений займенниками *наш, свій, увесь, кожний*, що позбавлені денотативної функції і в системі УРІД детермінують відношення в дихотомічній парі кожен / всі. Займенник *наш* (найчастотніше слово в системі УРІД серед повнозначних слів), становлячи тісну сполучуваність зі словами всіх лексико-тематичних груп (поданих вище), автоматично стає еквівалентом до ідеологічно значущих атрибутів (або ж вступає з ними у синонімічні відношення): *наша країна, наша економіка, наша епоха, наші колективи, наші успіхи, наші досягнення, наші діла*.

Чітка регламентованість атрибутивних значень в системі УРІД закріпила їх використання лише в межах даних лексико-тематичних груп, що, відповідно, звузило їх потенційну сполучуваність. Проте будучи спільними для визначених лексико-тематичних груп, сполучаючись з однаковими лексемами, вступають у синонімічні відношення, стають взаємозамінними й часто утворюють оказіональні значення: *комуністичне будівництво – комуністичне творення; партія – комуністична партія – наша партія – рідна партія – бойовий авангард – провідна сила революційних перетворень; наша держава – наша*

радянська Батьківщина – наша соціалістична Батьківщина – перша в світі країна соціалізму.

За ознакою частотності другою дистрибутивною моделлю є S+S. Ця модель характеризується особливою сталістю й зв'язністю компонентів: *всесильність комунізму, прискорення розвитку, дружба народів, торжество комунізму, армія передовиків, колектив трудящого тощо*.

Представимо найчастотнішу тематичну групу цієї моделі; максимально тут активізовані віддієслівні іменники: *підвищення, зростання, збільшення, зміцнення*, які в ідеологізованому, експресивно насиченому контексті актуалізують сему "процесуальність". Найширший спектр сполучуваності серед зазначених іменників становить лексема *підвищення*, що сполучається з іменниками таких лексико-тематичних груп:

- значення, пов'язані з процесом праці: *продуктивність, ефективність, урожайність, родючість*;
- абстрактні поняття: *роль (КПРС, комуністичної руху), рівень (життєвий), добробут тощо*.

Лексема *зміцнення*, актуалізуючи сему "робітничість", становить тісну лексичну сполучуваність назвами:

- абстрактних понять, пов'язаних з мілітарним контекстом радянського політичного дискурсу: *зміцнення зв'язків, зміцнення миру, зміцнення безпеки, зміцнення світової системи соціалізму, зміцнення єдності дій*;
- економічних термінів: *зміцнення економіки, матеріально-технічної бази*.

Лексема *збільшення*, маючи сему "кількість", сполучається з іменниками, що містять значення, пов'язані з виробничим процесом: *збільшення виробництва продукції, збільшення кількості поставок тощо*.

Лексема *зростання*, сполучаючись з іменниками назвами виробничого процесу (*виробництво, поставка*), вступає у синонімічні відношення з іменником *збільшення*, а сполучаючись з абстрактними іменниками (*роль, добробут*), вступає синонімом до іменників *підвищення, піднесення: зростання добробуту, зростання керівної ролі партії тощо*.

Представлені віддієслівні іменники об'єднані значенням: "доводити до вищого рівня", важливість якого для тоталітарного режиму доводять статті у "Словнику української мови", що ілюструють значення названих іменників лише ідеологічними прикладами.

У S+S моделі представлені словосполучення "дублюваної семантики": *зміцнення могутності, зростання темпів, піднесення рівня, підвищення рівня*, семантичною ознакою яких є повторюваність сем, що призводить до вияву надлишковості на семантичному рівні [5, с. 476]. Таке розширення значення пов'язано зі спустошенням власного змісту слів, їх десемантизацією [7, с. 170], а отже дані сполучення можна розглядати як конструкції найвищого знакового рівня. Модель S+S (її структурний варіант S+S+S) також не виступає у "чистому вигляді". Основним способом її розширення є введення атрибутивної (ідеологічно оцінної) лексики: перед першим компонентом (A+S+S): *успішне розв'язання завдання, найкращі зразки праці, семимильні кроки п'ятирічок, шквений ритм п'ятирічки, могутня хода п'ятирічки, ленінський курс партії, інтернаціональне виховання трудящих, всесвітньо-історичне значення марксизму-ленізму, священна дружба народів, авангардна роль комуністів*; перед другим (S+A+S): *сила громадської думки, ідеї радянського патріотизму, практика комуністичного будівництва, вірність ленінським ідеалам, виховання нової людини, ініціатива передових колективів* або перед кожним компонентом: (A+S+A+S): *неухильне підвищення життєвого рівня, зразкова організація соціалістичного*

засадни, насущні завдання виховної роботи, духовна краса радянських людей, трудові звершення радянської людини.

У розглянутих моделях сполучуваності представлено не лише ідеологізовані атрибути. Система оцінних значень доповнюється атрибутами, утвореними на основі метафоричного, гіперболічного переосмислення значень: простору (*великі цілі, всенародний рух, всесоюзний огляд, всевітньо-історичний масштаб події, безмежна відданість, широкий розмах*); кількості (*численна армія трудянок, широкі маси, мільйонні загони*); швидкості (*сесіонні кроки п'ятирічок, впевнений ритм п'ятирічки, прискорення розвитку, ударні темпи*); сили, міцності (*могутня зброя пролетаріату, невичерпна сила громадської думки, могутня хода п'ятирічки, бойове завдання; монолітне згуртування*); часу (*нова радянська людина, вітчизняне вчення, п'ятирічний план*); родинності (*братні народи, рідна партія, батьківське слово*); війни (*бойовий штаб, передовий колектив*); праці (*трудова вахта, трудові ініціативи*). У системі УРПД названі метафоризовані й гіперболізовані атрибутивні значення (простору, кількості, міцності) реалізують конотативну сему "більший від звичайного, інтенсивний", а тому набувають функціонального статусу експресивів. Як відомо, у семантиці експресивів відбувається актуалізація компонентів "емоційність", "оцінність", яка супроводжується дегаматизацією денотативних компонентів, через що експресив стає універсальною оцінною одиницею, вся його семантика охоплена семою "інтенсивність" [18]. Тому дані атрибути належать до оцінно значущої лексики в УРПД і виступають засобом створення ідеологічного контексту найвищого ступеня оцінності.

Динаміку вияву ознаки інтенсивності в УРПД можна простежити на прикладі словотвірної парадигми: *великий – більший – більше – більшати – збільшення; широкий – ширше – ширшати – поширювати – поширення; глибокий – глибше – глибшати – поглиблення*.

У системі УРПД послідовно простежуються моделі, утворені сурядним зв'язком. За структурою їх можна поділити на двокомпонентні (*міста й села; партія й уряд*) й трикомпонентні конструкції (*партійні комітети, міністерства і відомства; партійні, профспілкові і комсомольські організації*). Найчастіше у сурядний зв'язок вступають пари, що становлять своєрідні термінологічні звороти, звороти-кліше: *серп і молот, міністерства і відомства, міста і села, партія й уряд*. Саме такі конструкції розширювались ідеологічно значущими атрибутами, утворюючи ключові поняття (ідеологеми) в системі УРПД: *робітничий клас і колгоспне селянство, комуністична партія і радянська держава*.

Сполучуваність у системі УРПД закріплюється чітким порядком слів і частотою вживання. Чітка, обмежена лексична сполучуваність привела до різноманітних трансформацій у структурі слова, до "відмирання" семантичних зв'язків з іншими словами. Неваріативність синтаксичних зв'язків приводить до своєрідної редукції значення, спрощує семантику слова, спричинює розрив з традиційними значеннями, що підтверджують і лексикографічні матеріали. Так, у "Словнику української мови" [16] подано три значення слова *ідейний* з відповідним ілюстративним матеріалом:

1 – "стосується ідеї, пов'язаний з нею" проілюстровано цитатою з "Матеріалів ХХІ з'їзду КПУ": "Завдання комуністичного будівництва, ідейного виховання трудящих вимагають активізації роботи вчених, які працюють в галузі суспільних наук"; 2 – "пройнятий передовими ідеями, пов'язаний з ними" проілюстровано цитатою з газети "Радянська Україна": "Радянська література – найпередовіша, найбільш ідейна література світу"; 3 – традиційне значення "відданий ідеалу, без-

корисливий" (найбільше відповідає першозначенню слова) проілюстровано реченням з прози М. Кошобинського: "Він такий чистий, такий ідейний..." і подано з маркуванням "розм.", що, відповідно, кодифікує обмежене вживання традиційного значення слова.

Розглянуті моделі сполучуваності характеризуються ідеологічною зв'язністю слів, не є змістовно наповненими, змістова пустота компенсується багаточленністю конструкцій, що створювали ілюзію змістового наповнення: *непорушна єдність серпа і молота, непорушна єдність робітничого класу і колгоспного селянства, непорушна єдність партії і народу*. Враховуючи повторюваність лексичних одиниць, їх обмежений сполучувальний потенціал, однотипність зв'язків, ідеологічний контекст можна характеризувати як умови творення звужених та деформованих значень.

Отже, ідеологічний контекст УРПД утворюється одноманітними, повторюваними атрибутивно-субстантивними та субстантивно-субстантивними моделями сполучуваності, які закріплюють гіпероцінний ідеологічний контекст, в межах якого відбуваються всі лексико-семантичні трансформації в УРПД.

1. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. – К., 2002.
2. Бакаєв Ю. В. Тоталітарне суспільство: соціально-філософський аналіз: Автореф. дис. ... канд. філос. наук. – К., 1997.
3. Бачевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики. – Львів, 2003.
4. Волков О. Г. Прагматика політичного тексту: Автореф. дис. ... канд. філос. наук / Таврійський нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь, 2002. – 19 с.
5. Гак В. Г. Языковые преобразования. – М., 1998.
6. Гловинський М. Новомова // 12 польських есеїв. – К., 2001.
7. Дридзе Т. Семантика структура слова. – М., 1979.
8. Кочерган М. П. Слово і контекст. – Львів, 1980.
9. КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – К.: Політвидав України. – 1982. – Т. 11; 1983. – Т. 12. КПУ в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК: в 2-х томах. – К.: Політвидав України, 1976.
10. Крючкова Т. Б. К вопросу о многозначности "идеологически связанной" лексики // Вопросы языкознания. – 1982. – № 1.
11. Кузьмина Л. Я. Массовое сознание в условиях тоталитарного общества: генезис и особенности. Автореф. дисс. ... канд. филос. наук. – М., 1990.
12. Кулина Н. А. Языковое сопротивление в контексте тоталитарной культуры. – Екатеринбург, 1999.
13. Маликова О. Ю. Политическая структура слова в современном мире // Политическая наука. – 2003. – № 4.
14. Потятин Б., Лозинский М. Патогенный текст. – Львів, 1997.
15. Романенко А. П. Советская словесная культура: отечественная история её изучения // Вопросы языкознания. – 2002. – № 6.
16. Словник Української мови: В 11 томах. – К., 1971 – 1980.
17. Советская власть и медиа. Сб. ст. под ред. Ханса Гюнтера и Сабини Хэнсен. – СПб., 2006.
18. Трипольская Т. А. Семантическая структура экспрессивного слова и ее лексикографическое описание: Автореф. дисс. ... канд. фил. наук / Томский госуниверситет. – Томск, 1985.
19. Шейгал Е. Семантика политического дискурса. – М., 2004.
20. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова. Культура. Влада. / Нац. акад. наук України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., 2000.

МЕГАОБРАЗ УКРАЇНИ У ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРІ ТВОРІВ ЛІНИ КОСТЕНКО "БЕРЕСТЕЧКО" І "МАРУСЯ ЧУРАЙ"

Кардашук Олена, Танасійчук Тетяна

Вивчення проблеми художнього простору і часу знайшло своє втілення у фундаментальних працях